

ÄR EN KÄRNVAPENFRI VÄRLD MÖJLIG?

Folkets fredspris 3/12 2016

Fredsrörelsen på Orust

”Res till Hiroshima – du blir aldrig densamma igen” sa Olof Palme till mig 1982 när han bad mig ta ansvaret för Sveriges freds- och nedrustningspolitik. Har man en gång sett vad kärnvapen åstadkommer blir man aldrig densamma igen. Då finns det bara en viktig sak i livet: att få bort alla kärnvapen! Så är det.

Men är en kärnvapenfri värld möjlig? Är den önskvärd? De frågorna ställde vi oss i den bok som Pugwash och Joseph Rotblat gav ut 1993. Den föregicks av många, långa och heta debatter i Pugwash, organisationen för vetenskapsmän från öst och väst som sökte överbrygga motsättningarna mellan USA och Sovjet. I Pugwash fanns också de skickligaste kärnvapenteknikerna som Richard Garwin som absolut inte trodde att det var möjligt. Men Joseph Rotblat gav sig inte. Det var hedrande att få delta i det arbetet. Jag är säker på att det var den boken som ledde till att den australiske premiärministern Paul Keating hösten 1995 bad mig delta i Canberra Kommissionen för att presentera ett **realistiskt** förslag till hur **alla** kärnvapen skall avskaffas. Om det återkommer jag.

Nej, man blir aldrig densamma igen efter att ha mött hibakusha de utstötta överlevande offren av atombomben över Hiroshima. Som Akihiro Takahashi, dåvarande chef för Hiroshima-muséet, som jag haft kontakt med i alla år tills han avled härom året. Han visade mig runt i museet och berättade sin historia. Hur han gick till fönstret i skolan för att se på det enda plan som flög in över Hiroshima strax efter kl 8 på morgon den 6 augusti 1945. Ett enda plan var inte farligt. Att han gick till fönstret räddade hans liv då skolan störtade in. När han vaknade upp var det till ett brinnande helvete där människor sökte sig till floden med armarna utsträckta framför sig och med huden hängande i flagor. Så småningom fann hans mor honom. Efter att ha varit blind ett tag blev hans enda synliga skador hans fingrar som var böjda som förr i tiden på gamla människor med reumatism.

ANIARA (Harry Martinsson)

Den stenstumt döve började att skildra
det värsta ljud han hört. Det hördes inte.
Jo, just när örats hinnor sprängdes sönder
kom som ett sus av sorgsen säv, det sista
när fototurben sprängde Dorisburg.

Det hördes inte, slutade den döve.

Mitt öra hann ej vara med
när själen söndersprängdes
när kroppen sönderslängdes
när en kvadratmil stadsmark vrängde sig ut och in.

Då fototurben sprängde den stora stad som hetat Dorisburg.

Hur kunde detta hända? Hur kunde detta djävulska vapen ens tillverkas? Hur kunde det tillåtas att användas mot Hiroshima och Nagasaki? Vi vet alla att för att hindra Hitler från att utveckla atomvapen samlade USA alla tänkbara vetenskapsmän för att i all hemlighet utveckliga atomvapen först. En av dessa fysiker var Joseph Rotblat från Polen. När det var helt klart att Hitler inte skulle klara att ta fram atomvapen krävde Rotblat att Manhattanprojektet skulle avbrytas. Nu behövdes inte detta djävulska vapen. Fick han stöd? Nej varken vetenskapsmännen, politikerna eller militärerna stödde honom. Världens förste atomvapenmotståndare fick inte heller sitt amerikanska medborgarskap, flyttade till England, sadlade om till läkare och ägnade resten av sitt liv till att bekämpa kärnvapen. En förebild för oss alla.

Det dröjde många år innan mänskligheten fick vetskap om effekterna av atombomben över Hiroshima och Nagasaki genom att USA medvetet dolde effekterna, varför det dröjde innan motståndet började organiseras. Under tiden startades uppbyggandet av allt kraftigare atomvapen såväl i USA som i Sovjet till

vad vi i dag kallar kärnvapen. Också i Sverige argumenterades på 1950-talet för att våra gossar inte skulle ha sämre vapen än fienden. Sverige borde skaffa sig atomvapen. Och förberedelse för svenska atomvapen pågick i Ågesta, när de socialdemokratiska kvinnorna under ledning av Inga Thorsson tillsammans med fredsrörelsen, AMSA, en stor grupp kulturarbetare och en del framträdande socialdemokratiska män som Ernst Wigforss och Östen Undén tog upp striden. En öppen strid inom socialdemokratin var mycket ovanlig. Tage Erlander, som själv då var övertygad om svenska atomvapen, tillsatte en kommission med Olof Palme som sekreterare. Också han trodde till en början att svenska atomvapen skulle ge trygghet. Efter en tids arbete var beslutet klart – inga svenska atomvapen. Och några år senare fattade riksdagen det formella beslutet. Därefter var Sverige under lång tid ledande i det internationella arbetet mot kärnvapen genom Alva Myrdal, Inga Thorsson, undertecknad och förstås genom Olof Palme. Vi var alla övertygade om att kärnvapen var en fråga för alla länder och inte bara för kärnvapenländerna och att det krävdes internationella överenskommelser. Våra förslag i FN hade alltid ett massivt stöd. Sverige var en stormakt i freds- och nedrustningsfrågor under dryga tre decennier.

Kunskap och fakta var basen, men inte fakta på stormakternas villkor. SIPRI det internationella forskningsinstitutet i Stockholm som Alva övertygade Tage Erlander om blev en viktig kunskapsbas. Mycket kunskap hade Sverige också genom att vi varit på väg att skaffa atomvapen. Den kunskapen ifrågasattes aldrig av supermakterna.

På den tiden skedde kärnvapenproven i atmosfären. Alva startade Hagforslaboratoriet som avslöjade alla kärnvapenprov och i vilka länder radioaktiviteten skulle falla ner de kommande dagarna och veckorna. Folkopinionen och regeringarna reagerade. När Alva föreslog totalförbud mot kärnvapenprov fick hon med sig länderna i CD, nedrustningskonferensen i Genève, tills den brittiske premiärministern ringde Tage Erlander och krävde att förslaget skulle dras tillbaka. Alva var mycket besviken. Ett stopp för kärnvapenprov betydde ett stopp för utveckling av nya kärnvapen. I stället beslöts det om ett partiellt provstoppsavtal – dvs förbud att testa kärnvapen i atmosfären men tillåta dem under jord. Alva kallade det för ett miljöavtal inte ett nedrustningsavtal. Och kärnvapenproven och därmed kärnvapnen ökade i stor omfattning.

Både Alva och Inga arbetade med omställning av militär produktion till civil och själv genomförde jag som ordförande en FN-studie om att använda militära resurser för att rädda miljön, en FN-studie om kärnvapen och en FN-studie inför Peking-konferensen om kvinnors roll i fredsprocessen. Sverige lade ca 20 olika förslag varje år till FN; alla med stort stöd; bl.a. provstopp av kärnvapen, kärnvapenfria zoner såväl i Europa som Norden, utfästelser om icke-första användning av kärnvapen och om att inte använda kärnvapen mot icke-kärnvapenmakter.

Inga Thorsson fortsatte att driva motståndet mot kärnvapen bland annat genom icke-spridningsfördraget. I detta avtal förbinder kärnvapenländerna sig att arbeta seriöst för att avskaffa kärnvapen mot att icke-kärnvapenländerna förbinder sig att inte skaffa kärnvapen. Detta avtal granskas var femte år och ännu har inte kärnvapenländerna levt upp till sina förpliktelser.

Motståndet mot kärnvapen växte och till mångas förvåning tog den australiske premiärministern Paul Keating hösten 1995 initiativet till att samla en grupp kunniga och välkända experter och politiker för att presentera en realistisk plan – inte ett önsketänkande – till att avskaffa alla kärnvapen. 16 män och en kvinna fick uppdraget. Förra försvarsministern i USA Robert McNamara, förra premiärministern i Frankrike Michael Rocard båda ansvariga för kärnvapen, den berömde djuphavsdykaren Jacques Cousteau, f. utrikesministern i Brasilien Celso Amorim, den tidigare 4-stjärnige generalen Lee Butler ansvarig för alla strategiska kärnvapen i USA, flera kunniga nedrustningsambassadörer och Joseph Rotblat och jag.

Efter nio månader presenterade vi vårt förslag; Canberra Kommissionens rapport om avskaffande av alla kärnvapen. Vi krävde av kärnvapenmakterna att de på nytt skulle förbinda sig att avskaffa alla kärnvapen som de gjort i NPT-avtalet. Därefter kunde omgående utan förhandlingar en serie åtgärder ske för att minska risken för ett kärnvapenkrig av misstag. Vi föreslog först att alla kärnvapenstyrkor skulle tas ur omedelbar stridsberedskap, därefter att kärnvapen skulle skiljas från vapenbärarna och placeras var för sig. Det tredje omedelbara förslaget var ett stopp för utplacering av taktiska kärnvapen och det fjärde var ett stopp för kärnvapenprov. De två sista förslagen var att förhandlingar skulle startas mellan USA och Sovjet för minskning av deras kärnvapen och till sist gemensam överenskommelse mellan kärnvapenstaterna att inte använda kärn-

vapen först och att inte använda kärnvapen mot icke-kärnvapenländer. Dessa sex steg kunde tas omedelbart.

Därefter kunde arbetet intensifieras för att förhindra spridning av kärnvapen, stopp för produktion av klyvbart material för kärnvapenändamål och det viktiga arbetet med att utveckla kontrollarrangemang för en kärnvapenfri värld; dvs en lag som förbjuder kärnvapen. Vi övervägde seriöst en tidplan för avskaffande av alla kärnvapen men avstod från att föreslå det. Något jag i dag beklagar. En tidplan – hur lång den än är – sätter press på kärnvapenmakterna. Att regeringen i Australien förlorat regeringsmakten och att klimatet blev mycket hårdare mellan supermakterna är förklaringar till att Canberra Kommissionens förslag först år 2000 fördes vidare in i NPT-avtalet av den irländska regeringen i form av 13 punkter för en kärnvapenfri värld som såväl kärnvapenmakterna som icke-kärnvapenmakterna antagit. Men fortfarande utan tidplan.

Ungefär samtidigt med kommissionens arbete pågick ett arbete av Internationella jurister mot kärnvapen. De arbetade fram en resolution att presenteras i generalförsamlingen men bromsades effektivt av USA det första året. Nästa år hade man förberett många fler länder och till allas förvåning röstades resolutionen igenom. Den svenska regeringen Bildt avstod! Kravet var att generalförsamlingen skulle fråga den internationella domstolen i Haag om det stod i överensstämmelse med internationell lag att hota med eller använda kärnvapen. När domstolen fick frågan gick den vidare till medlemsländerna. I riksdagen fick jag stöd av alla partier utom moderaterna och riksdagens beslut var kristallklart. Det är inte i överensstämmelse med internationell lag att hota med eller använda kärnvapen. Först fem i tolv svarade den moderatledda regeringen efter viss påtryckning att ”Sveriges riksdag anser att det inte står i överensstämmelse med internationell lag att hota med eller använda kärnvapen.” Och riksdagen är egentligen viktigare än regeringen. Den internationella domstolens utslag 1996 blev detsamma. Samarbete mellan professionella grupper, journalister, politiker och fredsrörelsen kan vara mycket effektiv.

Så här i efterhand kan jag avslöja att viss kontakt också fanns till några progressiva jurister i internationella domstolen.

Även om kärnvapenländerna har minskat sina kärnvapenarsenaler så finns idag 16.000 kärnvapen, varav 2000 är redo att omedelbart avfyras. Men kärnvapenmakterna nöjer sig inte med det. USA är berett att satsa upp till drygt 1.000

miljarder dollar under tre decennier för att förbättra sitt kärnvapenprogram och såväl Ryssland som Kina arbetar aggressivt för att ta fram en generation av mindre men effektivare bomber. Ryssland fyller stora missiler med miniatyr-vapenbärare och Kina flygtestar ett nytt vapen för flygning ut i rymden med hjälp av långdistansmissiler för att sedan manövreras genom atmosfären. Nya kärnvapenstater har dessutom tillkommit; Indien, Pakistan och Israel och Nordkorea hotar och testar.

Kan vi över huvud taget göra någonting mot kärnvapen? Har det någon betydelse vad vi tycker och tänker när dårarnas paradiset verkar råda? Alva lärde oss att det inte är människovärdigt att ge upp. Till det kommer att det alltid finns något man kan göra. Skaffa fakta, organisera oss, ställa krav, agera. Och lära av andra.

Mot den dystra bilden står också en positiv. Kärnvapenfria zoner för att minska kärnvapenmakernas tillträde är en sådan. På ett tidigt stadium tog Nya Zeeland ett initiativ och förbjöd kärnvapen i sina vatten till irritation för de västliga kärnvapenmakerna. Men Nya Zeeland är långt ifrån ensamt. Det finns åtta kärnvapenfria zoner i världen som omfattar **hälften av jordens landområden**. De utgör 99% av allt land på södra halvklotet och 74% av allt land utanför kärnvapenmakerna. Kazakstan är det land som nyligen förklarat sig vara en kärnvapenfri zon.

Det folkliga stödet mot utplacering av medeldistanskärnvapen i Europa är en annan positiv bild, som visar hur journalister, allmänhet och fredsrörelser kunde agera tillsammans. Medeldistanskärnvapen når sina mål på fem minuter (man hinner inte ens ner i skyddsrum) och när journalister avslöjade i vilka europeiska städer de skulle placeras reagerade innevånarna där. De begrep att de skulle bli förstahandsmål för sovjetiska medeldistanskärnvapen och i 100.000-tals gick människor ut på gatorna och protesterade. Utan tvekan var det denna starka folkliga reaktion som stoppade såväl de sovjetiska som amerikanska medeldistanskärnvapnen. På samma sätt avslöjade journalister avsikten att utveckla neutronbomben och reaktionerna blev kraftiga. Det var en bomb som effektivt skulle döda allt levande men spara byggnader och kapital. Också den stoppades av den folkliga reaktionen.

Mindre framgångsrik var kampen mot taktiska kärnvapen; dvs kortsiktiga kärnvapen. Det är enligt icke-spridningsfördraget förbjudet att placera kärnvapen på ett annat lands territorium men USA har valt att tolka förbudet på sitt

sätt; utplacering är enligt dem ok om beslut om deras användning bara USA kan besluta om. I dag finns amerikanska taktiska kärnvapen utplacerade i Tyskland, Italien, Holland, Belgien och i Turkiet bara 20 mil från IS/Dash. Det om något borde göra oss alla livrädda. Nu vill dessutom USA ersätta dessa kärnvapen med nya. Det är dags för oss att samarbeta med fredsrörelsen i Tyskland och de andra länderna för att stoppa denna förnyelse och för gott avskaffa dessa taktiska kärnvapen i Europa.

Åter till något positivt. Äntligen skall frågan om ett **förbud mot kärnvapen** börja förhandlas. Det sker på initiativ av Österrike med stöd av Irland, Mexiko, Nigeria, Sydafrika och Brasilien i en särskild FN-resolution. Med 123 röster mot 38 röstade FN:s Generalförsamling för att förhandlingarna skall börja i mars 2017 och fortsätta i juni- juli. Självklart röstade Sverige för resolutionen till förskräckelse för moderaterna som menade att det skulle stoppa Sveriges medlemskap i Nato. I sin kamp för ett svenskt Nato-medlemskap har man tidigare förnekat att det också innebär kärnvapen. Men kärnvapen och dess användning är en integrerad del av Nato.

Sverige bör nu åter aktivt bidra till det internationella arbetet på ett totalförbud mot kärnvapen precis som vi var drivande och ledande i arbetet för det internationella förbudet mot kemiska vapen. En lag som förbjuder forskning, utveckling, produktion, lagring, utplacering och användning av kärnvapen och som under internationell kontroll avskaffar alla kärnvapen. Kemavtalet tog visserligen 14 år att uppnå, men kan vara en god mall för ett sådant arbete.

Vad kan vi och Sverige i övrigt göra mot kärnvapen? Vi kan driva kravet om Sverige som en **kärnvapenfri zon** antingen ensamt eller tillsammans med Finland och kanske också med Island. Norden som en sådan zon är mindre sannolikt eftersom både Norge och Danmark tillhör Nato. Sverige bör också driva kravet om Arktisk som en kärnvapenfri zon. Där har såväl USA som Ryssland militära intressen. Kärnvapen hör absolut inte hemma i Arktis.

Den andra nära frågan vi kan göra är att driva kravet om en **lag** som förbjuder kärnvapen på svenskt territorium. En sådan lag är mycket brådskande för att minska kärnvapenhotet mot Sverige. Det kan ske som ett tillägg till gällande lag om kärnteknik från 1984. Finland förde i motsvarande lag från 1984 in ett sådant förbud. Sverige har visserligen som princip att kärnvapen inte får föras in i Sverige men då kärnvapenmakterna varken bekräftar eller förnekar om kärnva-

pen finns ombord och detta inte kontrolleras, vet varken regering, myndigheter eller svenska folket om kärnvapen förs in i Sverige. En regering kan själv bevilja eller vägra tillstånd för införsel av kärnvapen utan att fråga riksdagen. Juridiskt bindande förbud är därför centralt.

Som jag nämnde tidigare presenterade Canberra Kommissionen en serie realistiska förslag för en kärnvapenfri värld, som senare antogs av icke-spridningsfördraget NPT år 2000 i 13 punkter men däremot ingen tidplan. Vi bör därför driva kravet att regeringen startar ett samarbete med övriga länder för att nästa NPT-konferens skall kunna fastlägga en sådan **tidplan**.

Även om generalförsamlingen beslutat att en förhandling om förbud mot kärnvapen skall startas 2017 hindrar det inte den svenska regeringen att i olika fora föra fram krav t.ex. om att kärnvapen tas ur omedelbar stridsberedskap (off alert) för att minska risken för ett kärnvapenkrig av misstag.

En ny kärnvapenkapplöpning är på gång. Det är hög tid för oss att agera. Men det är också hög tid för den svenska regeringen att ta initiativ och agera för vår och världens säkerhet.

Tack

Maj Britt Theorin